

John Rawls'un Adalet Düşüncesinin Oluşum Şartları Üzerine

On the Conditions of Formation of John Rawls' Idea of Justice

Müfit Mert Bağder¹

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü,
İstanbul, Türkiye

ORCID: M.M.B. 0000-0002-1067-6667

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Müfit Mert Bağder
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Felsefe Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail/E-posta: mertbagder@gmail.com

Başvuru/Submitted: 02.10. 2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
21.10.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
08.12.2020

Kabul/Accepted: 20.12.2020

Atıf/Citation: Bağder, Müfit Mert. (2020). "John Rawls'un Adalet Düşüncesinin Oluşum Şartları Üzerine" *Felsefe Arkivi- Archives of Philosophy*, 53: 105-121.
<https://doi.org/10.26650/arc.804369>

ÖZET

John Rawls'a göre adalet kavramı toplumla doğrudan ilgilidir. Toplum adalet kavramı olmadan doğru kurulabilecek bir yapı değildir. Bu yapının işleyişi için adalet bir zorunluluk taşımaktadır. Rawls için toplum durumunun adil olmasını sağlamak ana hedef olarak görülür. Rawls'un adalet düşüncesinin temellerinde Kant etkisini görmek mümkündür. Kant ilkesel olarak Rawls'a bir yol gösterici olarak görülür. Rawls'un adalet düşüncesi kapsayıcı bir akıl yürütme üzerinedir. Rawls adalet düşüncesinin oluşumu sırasında başlangıç durumu, bilgisizlik peçesi, adalet ilkeleri, örtüşen görüşbirliği gibi kavramlardan yararlanır. Bu kavramlarla beraber Rawls'un adalete bakış açısı teorik bir temele dayanır. Bu temel çerçevesinde oluşan adalet düşüncesi, bütün bireyler için geçerli bir düzen oluşturur. Düzen Rawls'un ortaya koyduğu belirleyiciler ve toplum içerisindeki bireyler tarafından oluşturur. Rawls bu anlamda adalete, toplum sözleşmesine benzer bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Rawls'un adalet düşüncesi adalet ilkeleriyle somut hale gelir. Adalet ilkeleri, bireyler için geçerli ve herkese eşit fırsatlar tanıyan bir kapsayıcılığa sahiptir. Rawls en baştan adaletin şartlarını belirleyerek ilerisi için oluşması muhtemel sorunların da önüne geçmek istemektedir. Rawls toplumun kuruluşundan sonra siyasi adaleti sağlamak istemektedir. Adalet düşüncesinin oluşumu bağlamında örtüşen görüşbirliği ve hakkaniyet olarak adalet burada ortaya çıkar. Bu metinde Rawls'un adalet teorisinin ana dayanakları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede adalet düşüncesinin oluşum şartları incelenmektedir. Son bölümde de adalet ilkelerinin problemleri ve Habermas'ın eleştirileri tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: John Rawls, adalet ilkeleri, adalet düşüncesi, hakkaniyet olarak adalet, Immanuel Kant

ABSTRACT

According to John Rawls, the concept of justice is directly related to society. Society is not a structure that can be established correctly without the concept of justice. Justice is imperative for the functioning of this structure. For Rawls, ensuring the fairness of society is seen as the main goal. It is possible to see Kant's influence in the foundations of Rawls's idea of justice. Rawls' idea of justice is about inclusive reasoning. During his formation of the idea of justice, Rawls uses concepts such as the original position, the veil of ignorance, the principles of justice, overlapping consensus. Along with these concepts, Rawls' point of view on justice is based on a theoretical basis. The idea of justice formed within the framework of this foundation

creates a valid order for all individuals. The order is formed by the determinants Rawls put forward and the individuals in the society. Rawls' idea of justice becomes concrete with the principles of justice. The principles of justice have an inclusiveness that applies to individuals and allows equal opportunities for all. Rawls wants to determine the terms of justice from the very beginning and prevent possible future problems. Rawls wants to ensure political justice after the establishment of society. In the context of the formation of the idea of justice, the overlapping consensus and justice as fairness emerge here. In this text, an attempt is made to put forward the main pillars of Rawls's theory of justice.

Keywords: John Rawls, the principles of justice, the idea of justice, justice as fairness, Immanuel Kant

Giriş

20.yy'ın önde gelen siyaset felsefesi kuramcılarında olan John Rawls, toplumun bir arada adil bir biçimde yaşayabilmesini ve bu olurken de bireylerin özgürlük ve eşitlik değerlerini kaybetmemelerini ana problem olarak belirler. Bütün bu sistemin dayanak noktası ve çıkış noktası olarak adalet kavramını görür. Doğru bir adalet sistemi üzerine kurulan bir toplumun, iyi şartlarda ve birlikteliğini sürdürebilecek biçimde işleyebileceğini savunur. Rawls'un verdiği isimle, *hakkaniyet olarak adalet* bir toplumun makul bir anlayışla seçebileceği siyasal sistemin temelini oluşturur. Rasyonel şartlarda adalet anlayışı konusunda uzlaşmaya çalışan bir topluluğun faydacı, sezgici vb. ahlak anlayışları yerine kendi anlayışınca şekillendirdiği hakkaniyet olarak adaleti bir öncü olarak belirleyeceğini söyler.

Ele aldığım metin, daha çok John Rawls'un "*A Theory of Justice*" adlı metnini takip eden bir çizgide onun adalet anlayışını ele almaya yöneliktir. Yazarın amaçları bakımından sonraki eserlerinde farklılaşan ve daha pratik sorunları çözmeye odaklanan adalet anlayışı bu metinde olabildiğince konu edinilmemeye çalışılmıştır. Rawls'un bir topluma ve siyasal sisteme temel oluşturacağı iddiasıyla şekillendirdiği düşünceler çerçevesinde onun adalet anlayışını açıklamak, bu anlayışın oluşum şartlarını ve arkasında yatan düşünceleri tartışmak, bir toplum için ideal yol olarak neden bu anlayışı seçtiğini anlatmak bu metnin ana amaçlarını oluşturur. Bu amaçlar gerçekleştirilirken, Rawls'un düşüncelerinin eksik ve tam yanları eleştirel bir biçimde ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda da adalet düşüncesinin oluşumuyla ilgili belirli kavramlar incelenecek ve bütün bunlar sonucunda Jürgen Habermas'ın adalet düşüncesinin oluşumu ile ilgili eleştirileri de metnin konusu olarak yer alacaktır.

1. Rawls'un Adalet Kavramını Ele Aldığı Zemin ve Adalet Anlayışı Üzerine

John Rawls kendi adalet düşüncesini birtakım kurgular ve kavramlar üzerine geliştirir. Bu kavramların belirli şartlar ve bağlamlarda oluşması sonucu toplumun adil bir yönetime kavuşacağı idealindedir. Rawls'un adalet düşüncesi incelenirken bu kavramların ele alınması ve hangi yönde oluştuğunun gösterilmesi zaruri bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Rawls, *A Theory of Justice*'in hemen başında adaleti hangi anlamda ele aldığını ve adaletin içeriğini belirterek işe başlar. Onun düşüncesine göre doğruluğun düşünce sistemlerinin ilk erdemi olması gibi, adalet de toplumsal kurumların ilk erdemidir.¹ Birçok farklı adalet anlayışı olmasına

1 John Rawls, *A Theory of Justice - Revised Edition*, (Harvard University Press, 2009), 3

rağmen kendi ele aldığı konunun toplumsal adalet olduğundan bahseder.² Bu bağlamda Rawls'un adalet tanımlamalarını eylemler, bireyler gibi konular üzerinden yapmamak gerekir. Onun için adaletin temel konusu, toplumun temel yapısının ele alınması, toplumsal ve siyasal kurumların adil bir düzen içinde işleyişleridir. Rawls bu noktada, sistemin adil olması ve adil bir biçimde işlemesinin ön plana koyarak kendi devlet sisteminin sınırlarını çizme gayreti içerisine girmiştir. Rawls temel olarak toplumu, özgür ve eşit kişiler arasındaki adil bir iş birliği sistemi olarak görmektedir.³

Rawls'un adalet konusunda özgürlüğü de işin içine dahil ettiğini söylemek gerekmektedir. Özgürlük, adil bir toplumda yaşayacak kişileri kendi seçimleriyle baş başa bırakmakla ilgili bir süreç olarak görülmektedir. Rawls, adalet ile ilgili konuların ihlal edilmediği sürece her bireyin istediği hayat planını sürdürmek üzere özgürlüğe sahip olduğunu söylemektedir.⁴ Buna göre Rawls için adil bir toplumun özgürlük temeliyle ilerleyebileceğini ve kişilerin seçimleriyle beraber adil bir toplumun parçası olacağını söylemek yerinde olmaktadır. Bu anlamda adil bir toplum, daha sonra değineceğimiz *birincil toplumsal değerler* adı verilen değerlerin adil dağıtımıyla ortaya çıkan bir yapıdır. Bu değerlerin adil dağıtımı kişilerin özgür seçimler yapmasını da mümkün kılmaktadır.

Rawls'un açığa kavuşturmak istediği önemli bir nokta da temel hakların, görevlerin ve toplumsal iş birliğinden kaynaklanan avantajların nasıl bölünmesi gerektiğidir. Bunu yapmanın yolu olarak da toplumsal iş birliğini gösterir ve bireylerin belirlenimleriyle bu sürecin işleyeceğini işaret eder.⁵ Rawls'un bu anlayışı bireyin bütün sorunlarının toplum içerisinde çözülebileceğini varsaymasından ileri gelmektedir.⁶ Rawls'un bu vurguyla beraber toplum dışı olan bireyin varlığının eksik kalacağını ve bireyin bu şekilde varlığını tamamlayamayacağını varsaydığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple toplumun varlığı bireyi ortaya çıkaran ve onu asıl olması gereken yere koyan bir anlayışın parçasıdır. Temel anlamda adaletin eylemde ve bireysel etkileşimlerde sağlanması yerine, adaletin toplumsal kurumlar tarafından ele alınıp korunması ve toplumun fertlerini eşit kılan bir anlayışı oluşturmasının tercih edilmesi onun düşüncelerini özetler niteliktedir.

Rawls'un bu anlayışı toplumsal güce ve yaşantıya atfettiği değer bakımından haklı gözükmekle birlikte, adalet düşüncesinin en temel olarak toplumsal şartlarda var olabilmesi konusu tartışmaya açıktır. Adaletin sadece bir insanın değil, bireylerin var olduğu bir noktada ortaya çıktığı kabul edilebilir bir anlayış olarak gözükmektedir. Ama toplum durumunun varlığından önce dahi adalet insani bir dürtü ve zorunluluk olarak ortaya çıkabilir. Bir doğa durumu varsayımıyla, insanın tanımadığı ve rastgele olarak karşılaştığı bir kişiye hayatını devam ettirme fikri ve bunun getirdiği empatiyle ve korkuyla adaletli davranması mümkündür.⁷

2 Rawls, *A Theory of Justice*, 6

3 John Rawls, "Justice as Fairness: Political not Metaphysical", *Philosophy and Public Affairs* (1985), Vol. 14, No. 3., 231

4 Rawls, *A Theory of Justice*, 81

5 Aziz Şeker, "Adalet Olgusu ve Sosyal Refahın Gelişimine Yönelik Sosyolojik ve Tarihsel Bir Çözümleme", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2007), Sayı: 1, Cilt: 7, 291

6 Rawls'un bu noktada Aristotelesçi bir yaklaşımla bireyi sosyal bir hayvan olarak gördüğünü söylemek mümkündür.

7 Bu görüş "Çağdaş Dönemde Adalet Düşüncesinin Felsefi Temelleri" isimli ve 2018 tarihli Yüksek Lisans Tezimin 2. bölümünün ilk alt başlığında derinlemesine incelenmektedir."

Dünya üzerinde doğan her çocuk bin yıllardır bir toplumun içerisine doğup yetişmektedir. Bu bağlamda da adalet düşüncesinin ele alınması gereken zemin olarak toplum, kavramın özü gereği bir ön koşul gibi gözükmektedir. Bu konuda Rawls'un temeli kabul edilebilir. Ama adaleti toplumsal bir zemine oturtmadan önce, onun varlığının daha temel ve insani bir süreçle oluşup ortaya çıkmış oluşu, adalet fikri için öncelikli olarak incelenmesi gereken konulardan biridir. Rawls'un bunu yapmadan adaleti teorik olarak oturttuğu zemin anlaşılabilir olmakla birlikte, kavramın özü ve toplumsal etkileri bakımından eksik kalan bir çizgidedir. Bugün adaleti en temel olarak toplumsal zeminde ele almaya götürebiliyor olsak dahi, kavramın özü açısından onu bir toplum öncesi durumda insani etkilerle tartışmak da gerekir. Adalet, hayatta kalma güdüsünün de etkisiyle, varsayımsal olarak ele alabileceğimiz bir toplum durumundan önce de ortaya çıkabilir. Bu anlamda doğa durumu varsayımı, adaletle ilişkili gözükebilmektedir.

Toplumsal adaleti temele koyan Rawls, toplumun ne gibi problemler yaşadığını ele alarak neden adalete ihtiyaç duyduğumuzu ortaya koyar. Onun anlayışına göre insanlar iş birliğine ihtiyaç duyduklarından bir arada yaşamak durumundadırlar. Rawls adalet kavramını anlamanın, kavramın içinden çıktığı sosyal iş birliğini anlamakta yattığını söyler.⁸ Doğanın insana sundukları kısıtlı olduğundan insanlar ortak amaçları çerçevesinde bir arada yaşamak ve bu imkanlar konusunda uzlaşarak hareket etmelidirler. Amaçlarını gerçekleştirmek isteyen insanlar bu yollarda ilerlerken yolları çakışacak ve bir çatışma durumu ortaya çıkacaktır. Bu koşullar, adaletin ortaya çıkması için bir varsayım olarak bulunurlar.

Rawls'un amacı evrensel bir adalet teorisi yaratmaktır. Onun normatif bir yöntemle yarattığı adalet anlayışı genel geçerli ortaya koymak üzerinedir. Rawls bu anlamda, adalet ilkelerine ilişkin genellik ve evrensellik gibi iki özelliği de belirtir.⁹ Toplumların dünyanın her bir noktasında problemler barındırması ve bu problemlerin çözülmesi gerekliliğinden, Rawls problemleri çözmek için ortaya çıkaracağı sisteme dayanak noktaları bulmak zorundadır. Rawls'un adalet düşüncesi ve bu düşüncüyü temellendirmesi bu sorunu çözme eğilimi üzerinedir. Bu noktada bir alıntıyla bu açıklamaları pekiştirmek yerinde olacaktır;

“Rawls'a göre insanların adalete duyduğu ihtiyaç, toplumsal yaşamın koşullarından kaynaklanmaktadır. Toplum denilen olgu bir yandan karşılıklı menfaat amacıyla oluşturulan bir iş birliğini temsil ederken, farklı çıkarların çatışma potansiyelini de bünyesinde barındırır. Bir arada yaşamının getirdiği koşullar; malların, refahın, hak ve özgürlüklerin dağıtımına ilişkin problemleri gündeme getirmektedir. Bu sorunların çözümü için toplumda belli adalet ilkelerin varlığı gereklidir. İşte bu ilkelerin arka planında yatan koşullar adaletin koşullarını oluşturur.”¹⁰

Bölüm içerisindeki eleştiriler ve açıklamalarla beraber konuyu okumak gerekirse, Rawls'un anlayışı, toplumun işleyişindeki adaleti sağlamak ve bunu temel unsurlarla beraber yapmak

8 Rawls, *A Theory of Justice*, 9

9 Rawls, *A.g.e.*, 126

10 Hüseyin Avşar, “Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls'un Adalet Teorisi”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 18

üzerindedir. Rawls'a göre adalet belirli ilkeler ve açıklamalarla kurulabilecek ve bu ilkelere uymakla da sağlanabilecek bir kavramdır. Rawls'un adalet düşüncesi ilk etapta toplumun kurulumundaki bireylerin özellikleri ve seçimlerini yapacakları durum çerçevesinde ortaya çıkar. Bununla beraber toplum durumunda da ortaya çıkan siyasal düzenin de adil olması gerekmektedir. Rawls bunu da *Siyasal Liberalizm* adlı eserinde tartışıp, belirli kavramlarla aşmaya çalışmaktadır. Adalet düşüncesinin oluşumundan bahsederken, *örtüşen görüşbirliği* kavramı öne çıkan ve bizi ilgilendiren açıklama biçimi olarak Rawls'un eserinde yer almaktadır. Bu kavram metnin ilerisinde değerlendirilecektir.

2. Kant Etkisi Üzerine

John Rawls evrensel bir adalet kuramı oluşturmaya çalışırken, kuramın felsefi temellerini, 20. yüzyıl içerisinde adalet konusunda fikir beyan eden herkesi etkileyen Immanuel Kant'ın öncülüğünde yapar. Rawls sistemini kurarken Kantçı bir metodolojiyle hareket eder. Rawls'un adalet düşüncesinin genellik ve evrensellik barındırma özelliği Kantçı ahlak yasasının bir yansıması olarak şekillenmekte ve Rawls'un açıklamaları ve kavramlarıyla beraber kendi yolunu çizmektedir. Rawls buna göre de bireyin çıkarlarını ön plana koyar, bunu yaparken de diğer kişilerin hak ve özgürlüklerini de göz önünde bulunduran bir adalet anlayışı ortaya koymaya çabalar.¹¹ Rawls'un bu düşüncesi Kant'ın bireye alan tanıdığı pratik buyruk çerçevesinde oluşmaktadır. Buna göre Kant; "...her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun."¹² sözleriyle bireyin ve toplumun etkileşiminde önemli bir yapıtaşı koymaktadır.

Rawls'un birey ve toplum ilişkisi anlamında adalet teorisine yerleştirdiği bu görüş adil bir toplumun temel taşlarından biri olarak ortaya çıkar. Rawls'un adil toplumu, bireyi araçsallaştırıp ikincil bir plana atmaz. Toplum bir birliklilik hali olarak adil fırsatlar ve şartlar temelinde şekillenerek gelişir. Bütün bu anlamlarda Rawls köklerini Kant'ta bulmaktadır.

Rawls'un kurduğu adalet sistemi, bireylerin ihlal edilemeyecek hakları olduğunu vurgular. Rawls, kurduğu adalet sistemiyle birlikte güvence altına alınan bu hakların, özgürlüğün kısıtlanmasına engel olan, toplumsal çıkarların da alt edemeyeceği bir çerçevede olduğunu vurgular.¹³ Rawls'un bu anlayışı evrensel adalet ilkeleri bulma yönündedir. Bu evrensel adalet ilkelerinin bulunabileceği ve değişmez bir şekilde siyasal yasaların ortaya konabileceği düşüncesi Kantçı bir yaklaşımın ürünü olarak ön plana çıkmaktadır.¹⁴

Kant'ın ödev buyruğu olan, "...eyleminin maksimi sanki senin istemenle genel bir doğa yasası olacaktı gibi eylemde bulun."¹⁵ sözü evrensel bir yasayı ve eyleme biçimini işaret etmektedir. Bu anlamda, Rawls'un evrensel adalet iddiası Kantçı bir buyruk temelinde şekillenmektedir. Rawls

11 Mehmet Kocaoğlu, *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, (Ankara: İmaj Yayınevi, 2014), 24

12 Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İoanna Kuçuradi, 6. Baskı, (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2015), 46

13 John Rawls, *A Theory of Justice*, 3-4

14 Kocaoğlu, *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, 23

15 Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 38

kişisel eyleme biçimini ve bununla beraber ortaya çıkacak eylemlerin sonuçlarını, kendi adalet teorisi bağlamında Kant'tan etkilenerek üretmektedir. Bu durum kişisel ve toplumsal anlamdaki adalet fikrinin temellerinin doğrudan Kant'a dayanmasına sebep olmaktadır. Rawls'un özgürlük bağlamındaki, kişilerin kendisine en uygun ilkeleri seçebildiği koşullarda özerk olabildikleri görüşü, yine Kant'tan temel alarak kendi teorisinin adalet anlayışının özüne yerleştirdiği bir diğer unsur olarak göze çarpar.¹⁶ Rawls'un Kant bağlantısı şu şekilde de özetlenebilir; “*Rawls tıpkı Kant gibi, insanın kendi nedenselliğinin başlatıcısı olduğu, dolayısıyla ahlaki tercih kapasitesine sahip olduğu ve özgürlüğün erdemleşerek kendi tamlığına ulaştığını, özgürlüğün doğasının erdem olduğu kanaatinde*.”¹⁷

Rawls'un oluşturduğu adalet teorisi Kantçı birçok noktayı kendisine örnek almakla birlikte Kant'ı da aşmaya çalışan bir karakter göstermektedir. Bununla beraber bu makalenin konusu olan Rawls'un adalet düşüncesinin oluşumu bağlamında, Kantçı etkinin sınırları daraltılmış bir biçimde ele alınmak zorunda kalmıştır.

3. Başlangıç Durumu Üzerine

Toplumsal bir ortamda adalet fikrini ele alan Rawls, adil bir toplum kurmak için birtakım soyutlamalar ve varsayımlarla yola çıkar. Toplumda ortaya konulacak adaletin özelliklerini ve temel ilkelerini belirlemek için bir grup insanın bir araya geldiği ve ilkeler üzerinde uzlaşmaya çalıştığı bir kurgu hayal eder. Bu duruma *başlangıç durumu* adını veren Rawls, bunun varsayımsal bir durum olduğunu belirtir.¹⁸ Böylelikle de adil şartlarda adaletin ilkelerini oluşturulmaya çalışılacağı bir kurguyu ortaya koymuş olur. Bu kurgu, devletin veya siyasal erklerin ortaya konması amacıyla değil, sadece üzerinde uzlaşılacak adalet ilkelerinin ve temel fikirlerin ortaya konması üzerinedir. Rawls'un anlatısında başlangıç durumu, sonucunda ulaşılabilecek sonuçların adil olduğu bir statüko olarak tanımlanmakta ve açıklanmaktadır.¹⁹ Bu noktada Rawls'un, başlangıç durumundaki kişilerden adalet konusunda doğru ilkeleri barındıran sistemi ortaya koymalarını beklediği söylenebilir.²⁰ Rawls, taraflar arasında varılan her anlaşmanın varsayım dayalı olduğu ve bir tarihsellik taşımadığı konusuna daha sonraki eserlerinde de vurgu yapar.²¹

Rawls başlangıç durumundaki kişilerin eşit, özgür, rasyonel ve ahlaki kişiler olduğunu ortaya koyarak işe başlar. Ahlaki kişi olarak ise, kişinin kendisine ait bir adalet duygusu ve iyi anlayışına sahip olmasını kasteder.²² Bu kişiler rasyoneldir ve ilkeleri belirlemeye çalışırken rasyonellikleri çerçevesinde hareket ederler.²³ Rawls bu noktada en önemli varsayımlardan biri olarak *bilgisizlik peçesi* kavramını ortaya koyar.²⁴ Bu noktada kişiler hangi avantaj veya dezavantajla doğduklarının

16 Kocaoğlu, *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, 49

17 Armağan Öztürk, “Rawls'ın Adalet Teorisi ya da Biçimsel Hak Anlayışının Teorik Açmazları Üzerine”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (2007), No: 37, 60

18 Rawls, *A Theory of Justice*, 104

19 Rawls, A.g.e., 104

20 Rawls, A.g.e., 17

21 John Rawls, *Siyasal Liberalizm*, çev. M. Fevzi Bilgin, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), 68

22 Aşar, “Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls'un Adalet Teorisi”, 22

23 Rawls, *A Theory of Justice*, 123

24 Rawls, A.g.e., 118

bilincinde değildirlir. Kendileriyle ilgili bilgileri çok azdır. Bunun yanında nesnel kavramlar hakkında genel bilgiye sahiplerdir. Bu yolla da varılmak istenen nokta, kişilerin kendi yararlarına olacak ilkeleri seçmek yerine toplum yararına olacak ilkeleri seçmelerinin istenmesidir.²⁵ Buna göre bilgisizlik peçesi kavramının amacı, kişiler arasındaki; “...doğal, tarihsel ya da olumsal avantaj ya da dezavantajlara ilişkin bilinci askıya alarak eşitlik ortamını sağlayabilmektir.”²⁶ Kişileri manipüle etme potansiyeli olan, onları eşitsiz bir duruma sürükleyecek, yanlış bir karar almalarını sağlayacak etmenler Rawls tarafından dışarıda bırakılır ve adalet ilkelerini belirleyecek şartlara zemin hazırlanır.

Rawls’un başlangıç durumu, Kantçı etkiyle beraber ortaya çıkan ve evrensel adalet ilkeleri ortaya koyma amacıyla şekillenen sürecin ilk adımı olarak görülebilir. Rawls kurgusunu başlangıç durumu üzerinden şekillendirerek, bireylerin ve toplumun adil şartlarını belirlemek istemektedir. Rawls’un ortaya koyduğu şartlar, başlangıç durumunun belirli sınırlamalarla oluşmasına neden olmaktadır. Bu anlamda Rawls, Kant etkisini sürdürmek, idealize ettiği düzeni kurmak ve adalet ilkelerinin seçimini sağlamak için başlangıç durumundaki kişilere bir yol çizmektedir. Rawls’un önemseydiği ve adalet fikrinin temelinde bulunan etkenlerden biri olan özgürlük kavramı bu noktada boşa çıkmakta ve görünürliğini kaybetmektedir.

Kişilerin doğru adalet ilkelerini belirlemeleri için son bir özellik olarak Rawls, kişilerin *adalet duygusu* ve *birincil toplumsal değerlere* sahip olmalarını şart koşar. Adalet duygusu, kişilerin ahlaki özelliklere sahip olmaları ve adalet duygusu sebebiyle seçilecek adalet ilkelerine de saygı göstermeleri temeline dayanır.²⁷ Ahlaki kişi hakkaniyetli bir karar verme imkanına sahiptir. Bu sebeple de adalet duygusu, kişilerin adil olanı tanıyabilmesini ve seçenekler arasından daha adil olanı seçebilme imkanını tanıyan bir özelliktir. Rawls, rasyonel olarak adlandırdığımız bu kişilerin sahip olduğu birincil toplumsal değerleri şu şekilde tanımlar²⁸; “*haklar, özgürlükler, fırsatlar, gelir ve refah*”.²⁹ Rasyonel olan bu insanların ne olursa olsun makul olanı isteyeceklerini varsayan Rawls, bu ilkelerin her zaman varlığını koruyacağını söyler. Rawls’a göre bu kavramlar toplumsal kurumlarla da etkileşimdedir. Rawls bu kavramları bireyde bulunan *birincil iyiler* diye tanımlar ve toplumsal düzene etki etmelerinden dolayı da *birincil toplumsal değerler* adı altında daha etkin bir konuma kavuşturur.³⁰ Toplum içerisinde adil bir sosyal iş birliği içerisinde olarak tanımlanan kişilerin, iki ahlaki güç olan adalet duygusu ve iyi anlayışı için bir kapasiteye sahip oldukları Rawls tarafından ortaya konan en önemli unsurlardan biridir.³¹

25 Paul Schumaker, Dwight C. Kiel ve Thomas W. Heilke, *Great Ideas / Grand Schemes: Political Ideologies in the 19th and 20th Centuries*, (New York: McGraw-Hill, 1994), 260

26 Ömer Faik Anlı, “John Rawls’un Sıyasal Liberalizminin Kantçı Temelleri ve ‘Temelsiz’ Bir Liberalizmin Tutarlılığı”, *Düşünme Dergisi* (2013), Cilt 2, Sayı 3, 53

27 Rawls, *A Theory of Justice*, 125

28 Burada Rawls, özsayı kavramını da işin içine dahil eder. Bu kavram toplum içerisinde yaşayan bir insan için kritik bir rol üstlendiğinden ve toplumun oluşum şartlarından bir nebze bağımsız olduğundan ben bu kavramı burada ele alma ihtiyacı hissetmiyorum.

29 Rawls, *A Theory of Justice*, 79

30 Rawls, A.g.e., 54

31 Rawls, “*Justice as Fairness: Political not Metaphysical*”, 233

Adalet ilkelerinin belirlenmesi Rawls için taşıyıcı unsurlardan biridir. Rawls bu sürecin belirlenmesinde ortaya koyduğu adil ve hakkaniyetli şartlar sonucunda, sonucun da adil ve hakkaniyetli olacağı vurgusunu yapmaktadır. Rawls bu sebeple başlangıç durumunu bir temsil aracı olarak görmüş ve adilce oluşturulmuş bir düzen sonucunda, her biri özgür ve eşit kişilerin temel çıkarlarından sorumlu olan tarafların bir anlaşmaya varmasını beklemiştir.³² Bu yüzden onun bu konudaki hassasiyetini ve yapmaya çalıştığı düzenlemeleri anlamak mümkündür. Bu noktada başlangıç durumunun doğa haline kıyasla daha farklı bir durum olduğunu söylemek gerekir. Toplum sözleşmecileri geleneğine kıyasla daha farklı bir yol izleyen Rawls, bir topluma geçiş kurgusunu değil adaletin ilkelerini oluşturmaya yarayacak kurguyu oluşturur. Onun adalet anlayışına baktığımızda, toplum fikrinin zaten mevcut olduğunu görmek mümkündür. Bu yüzden Rawls, bir toplum soyutlaması yapma ihtiyacı hissetmemiştir.

Başlangıç durumu soyutlaması Rawls'un amaçları bakımından başarılı ve doğru sonuçları verebilecek bir sisteme hizmet eder. Bu soyutlama Rawls'un da belirttiği gibi bir tarihsel gerçekliğe sahip olmadığı için her daim eleştirilmeye ve gerçekçi sonuçlar içermemekle itham edilmeye mahkumdur. Toplum kuramcılarında da yöneltilen en önemli eleştirilerden biri budur. Belli durumların veya kavramların ele alınması için bu soyutlamalar ve ardından gelen akıl yürütmeler gerekli olmakla birlikte, üzerinde uzlaşmış bir yol olarak varlıklarını sürdürdükleri söylenememektedir. Eleştirilerin ortak noktada bulunduğu en önemli sav olarak, bu şartların sağlanmasının mümkün olduğu durumların yaratılamayacağı ve buna bağlı olarak elde edilen sonuçların bir nesnellik taşımayacağı görüşünü saymak mümkündür.

4. Örtüşen Görüşbirliği Kavramı Üzerine

Rawls'un adil bir iş birliği sistemi olarak gördüğü toplum, bireylerin adil olmasıyla beraber siyasi birtakım etkiler de ihtiyaç duymaktadır. Rawls ilk önce toplumsal birliği sağlama amacındadır. Bunun siyasal bir anlayışla kurulacağından bahseder ve bunu, "*Toplumsal birlik, siyasal anlayış üzerindeki görüşbirliğine dayanır...*"³³ sözleriyle de ifade eder. Toplum içerisinde adalet düşüncesi yalnızca adalet fikriyle şekillene bireylere ihtiyaç duymaz. Rawls'un oluşturmaya çalıştığı düzen gibi, kişilere adil şartlar oluşturulup daha sonra kişilerin her anlamda seçim özgürlüğü yapabildiği bir toplumda ortaya çıkacak görüşler üzerinde de bir uzlaşmaya ihtiyaç vardır. Var olan görüşlerin çatışması ve birbirlerine üstünlük sağlayacağı durumlar olabileceğini gören Rawls, bu durumu *Siyasal Liberalizm* adlı eserinde ortaya koyduğu *örtüşen görüşbirliği* kavramıyla çözmeye çalışmıştır.

Rawls'un birincil amacı toplumun bir adalet düşüncesi etrafında, hakkaniyetli bir sistemle birlikte işlemesi üzerinedir. Rawls bu amacı iyi düzenlenmiş bir toplum fikri üzerine kurar. Buna göre iyi düzenlenmiş bir toplumun bir siyasal adalet anlayışı vardır ve iyi düzenlenmiş toplumda herkes aynı adalet ilkelerini kabul eder, toplumun temelleri bu ilkelerle oluşur ve adalet hissine sahip bireyler adil olan topluma ve kurumlara uygun hareket ederler.³⁴ Rawls'un iyi düzenlenmiş

32 Rawls, A.g.e., 237

33 Rawls, *Siyasal Liberalizm*, 172

34 Rawls, A.g.e., 79

toplumu, makul kapsamlı doktrinlerin ortaya çıkması üzerinedir. Rawls bu farklı doktrinlerin toplum içerisinde benimsendiği ve kamusal kültürün kalıcı bir unsuru olduğu bir durum öngörür. Bu kamusal kültürde de en önemli yan olarak, örtüşen bir görüşbirliği içerisinde bu doktrinlerin benimsendiği ve toplumun siyasal bir adalet anlayışı çerçevesinde iyi şekilde düzenlenmiş bir yapıda olduğudur.³⁵ Örtüşen görüşbirliği fikri, toplumun siyasal adalet anlayışını kabulü üzerine şekillenir. Bu siyaset anlayışı da toplumun belirli kesimlerinin kendi doktrinlerince hareket etmesine olanak tanır. Siyasal adalet anlayışı da bu noktada, güç kazanan doktrinlerin bile siyasal adalet ilkelerince hareket edeceği ve toplumunda bunu benimsemesi üzerine şekillenmektedir.³⁶

Rawls'un örtüşen görüşbirliği kavramı onun toplum kurgusunun oluşmasından sonraki aşamadır. Adalet düşüncesinin toplum içerisindeki siyasal dinamiklerinin yansıması örtüşen görüşbirliği çerçevesinde sağlanmaktadır. Bu sebeple örtüşen görüşbirliği kavramı, demokrasi kültürünün yerleşmesi, kişilerin adalet bilinciyle hareket etmesi, siyasi istikrar ve düzenin sağlanması gibi konularda doğrudan etki sahibidir. Rawls'un adalet düşüncesiyle ilgili kişilere atfettiği bir özellik olarak, pratik anlamda sorun çözebilmeye yeteneğinin toplumsal anlamdaki yansıması örtüşen görüşbirliği kavramı ile ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda örtüşen görüşbirliği, Rawls'un sisteminde hem bir sonraki ve adalet düşüncesi için nihai aşama hem de siyasi anlamda adil bir toplumun ilk şartı olarak yer alır.

Rawls *hakkaniyet olarak adalet* olarak adlandırdığı sistemini siyasal adaleti sağlamak için kurulmuş bir anlayış olarak görür. Rawls hakkaniyet olarak adaletin, her vatandaşın desteğini kazanabilecek makul bir siyasal adalet anlayışı olduğunu savunmaktadır.³⁷ Rawls hakkaniyet olarak adaletin istikrarlı bir biçimde işlemesi için, bireylerin adalet hissini ve kamunun makul çoğunluk fikri altında örtüşen bir görüşbirliğine sahip olması gerektiğini vurgular.³⁸

Rawls'un siyasal adaleti sağlamak için ortaya koymaya çalıştığı sistem hakkaniyet olarak adalettir. Ve sistem içerisinde de örtüşen görüşbirliği çok önemli bir yer kaplamaktadır. Bireylerin ve toplumun adil bir düzende hareket edebilmesinin koşulu bir uzlaşıdan ve görüşbirliğinden geçer. Rawls için adalet düşüncesinin, toplum işleyişinde ulaştığı son nokta örtüşen görüşbirliğinin varlığından geçer. Bu görüşbirliği olgusu olmaksızın adalet düşüncesi, teoride de dahi işlemeyen bir sistemin ortaya konulmasına yol açacaktır. Bu çerçevede de örtüşen görüşbirliği adalet düşüncesinin ulaştığı en rafine ve somut hal olarak ortaya çıkmaktadır.

5. Adalet İlkeleri

John Rawls'un adalet düşüncesinin toplumsal anlamda temel oluşturduğu ve belirleyici bir kriter olduğu nokta adalet ilkelerinin belirlenmesidir. Adalet ilkeleri, rasyonel ve makul bir biçimde, başlangıç durumu ve bilgisizlik peçesi kriterleri altındaki kişilerin seçtiği toplumsal anlamdaki temel adalet şartlarını sağlayacak ilkelere dir. Rawls'un adalet ilkeleriyle ilgili önemli

35 Rawls, A.g.e., 80-82

36 Kocaoğlu, *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, 107

37 Rawls, *Siyasal Liberalizm*, 180

38 Rawls, A.g.e., 178

kriterlerinden birine şu yorumla ulaşılabilir, “*Birincil toplumsal değerlerden birinin veya hepsinin eşitsiz dağıtımını en az çıkarı olanların yararına olmadıkça, bütün toplumsal birincil değerler eşit olarak dağıtılmalıdır.*”³⁹ Bu vurguyla beraber ilkelerin özü ortaya konmuş olur. Rawls başlangıç durumunda, tarafların mevcut ilkeler arasından en uygun seçimi yapacağına inanır. Rawls’a göre bütün sınırlamalar ve belirleyici etkilerden sonra taraflar iki ilke üzerinde karar kılar. Buna göre;

“Birinci İlke: Her bir kişi, herkes için benzer bir özgürlük sistemiyle uyumlu olan eşit temel özgürlüklerin en geniş bütünsel sistemine ilişkin eşit hakka sahip olmalıdır.

İkinci İlke: Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler;

a) hem adil tasarruf ilkesiyle uyumlu olarak, en az avantajlı durumda olanların maksimum yararına olacak şekilde,

b) hem de adil fırsat eşitliği koşulları altında herkese açık görev ve pozisyonlara bağlı olacak şekilde düzenlenmelidir.”⁴⁰

Rawls’un adlandırmalarına göre, a şıkkındaki ilke *fark ilkesi*, b şıkkındaki ilkeye de *adil fırsat eşitliği* olarak bilinir.⁴¹ Rawls, bu iki ilkenin ve ilk ilkenin ikinci ilkeye önceliğinin özgürlük, adalet, temel haklar, fırsatlar gibi konularda temel kurumları düzenlediğini ve bunu sağlama aldığını söyler.⁴²

Rawls’un adalet ilkeleri evrensellik iddiası taşır ve bunu vatandaş olma kavramı üzerinden şekillendirir. Burada tekrar Kant vurgusu yapmak yerinde olacaktır. Rawls’a göre kişilerin adil bir şartta yaşamalarının ön koşulu olarak bu adalet ilkelerinin gerçekleşmesi gerekir. Evrensellik iddiasındaki adalet ilkeleri kişilerin hak, özgürlük, eşitlik gibi olası mağduriyetleri ve kayıpları önlemek üzerine hareket eder. Bu anlamda kişilerin eyleme biçimleri de Kantçı bir perspektifte bir maksim gözeterek gerçekleşmektedir. Rawls’un adalet düşüncesi temelde olduğu gibi adalet ilkelerinde de Kantçı vurguyu içermektedir. Bu vurgu gerek ilkelerin belirlenmesi, gerek ilkelerin uygulanması, gerek de her vatandaşı bu ilkelerin kapsayıcılığına alması anlamında gerçekleşmektedir.

Fark ilkesinin kabul edilebilirliğinin koşulu bilgisizlik peçesinde yatar. Buna göre; “*Bilinmezlik peçesi arkasında insanlar, toplumsal konularına dair bir bilgiye sahip olmadıklarında en az avantajlı grubun içinde olma olasılıklarına göre karar verirler ve böylelikle herkes herkesin yararına olan bir durumu da onaylamış olur.*”⁴³. Bilgisizlik peçesi soyutlamasının, kişilerin adil bir seçim yapabilmesi için önemi bu noktada da ortaya çıkar. Rawls’un bu anlamda sisteminin olası zayıflıklarını belirli kavramlarla ortadan kaldırdığını söylemek yerinde olmaktadır.

39 Rabia Sağlam, “Liberal Adaletin İki Farklı Görünümü: John Rawls ve Robert Nozick, Hakkaniyet Olarak Adaletten Yetkisel Adalet Eleştirisine”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (2007), Cilt XI, Sayı 1-2, 184-185

40 Rawls, *A Theory of Justice*, 266

41 Rawls, A.g.e., 107

42 Rawls, “*Justice as Fairness: Political not Metaphysical*”, 228

43 Sağlam, “Liberal Adaletin İki Farklı Görünümü: John Rawls ve Robert Nozick, Hakkaniyet Olarak Adaletten Yetkisel Adalet Eleştirisine”, 186

Rawls'un fark ilkesi toplumda en kötü durumda olanların devlet eliyle sürekli desteklenmesi anlamına gelmez. Bilgisizlik peçesi altında belirlenen bir ilke en kötüyü de düşünmek zorundadır. Fark ilkesi bunu ortaya koyduktan sonra kişilerin yapacağı eylemleri düzeltmek devletin veya kurumların görevi değildir. Kişiler aldıkları kararlardan ve yaptıkları eylemlerden sorumludurlar. Eğer bu kararlar ve eylemler onları çok kötü bir noktaya sürüklerse bu devletin düzeltmesi gereken bir eşitsizlik olarak var olmaz. Toplumun yasaları ve adalet anlayışı onlara kendilerini farklı ve aşağıda hissetmeyecekleri fırsatlar verir ve kişilerin doğru eylemleri yapmaları önünde bir engel bırakmaz. Fark ilkesi, bu açıdan kişileri toplumda eşit kılan bir noktaya yükseltmez. Kişilere, kendi tercihleri sonucunda kaybettikleri fırsatları sağlamayı değil, kendi tercihlerinden kaynaklanmayan konularda adil fırsatlar sağlamayı görev edinmiştir.

Bu noktada da adil fırsat eşitliği devreye girer ve kişilere ulaşmak istedikleri pozisyonlarda ve yapmak istedikleri konusunda adaletsiz bir düzenle karşı karşıya kalmamalarını sağlar. Doğal rastlantısallıklar sonucu ortaya çıkan kişilerin zenginliklerinden ve fakirliklerinden kaynaklanan durumlar adil fırsat eşitliği çerçevesinde ortadan kaldırılmaya çalışılır. Herkesin aynı düzeyde eğitim alma hakkını gerçekleştirmek, belli kurumlardaki pozisyonlar için herkesin eşit şartlarda yarışmasını sağlamak gibi örnekler bu ilkeyi açıklayabilir. Bu ilkenin fark ilkesine öncel olduğunu ve fark ilkesinin gerçekleşmesi için adil fırsat eşitliği ilkesinden vazgeçilmeyeceğini tekrar belirtmek gerekir.

6. Adalet İlkelerinde Bulunan Problemler

Rawls'un tanımladığı adalet ilkeleri temel yapı ve toplumsal etkiler için tutarlı gözükmektedir. Kişilerin ulaştığı adalet ilkelerinin daha kapsamlı ve açıklayıcı olması beklenebilir. Uzlaşılan bu ilkeler tamamen kapsayıcı nitelikte değildirler. Ama Rawls, ortaya konulan temeller bakımından ve adaletli bir toplumu düzenlemek açısından sadece adalet ilkelerine bel bağlamamaktadır. Adil bir toplum yaratmak için bir varsayımın da ötesine geçerek, kurumları, yasaları, devleti ve bu erklerin etkilerini de göz önünde bulundurmaktadır. Bu sayede adalet ilkelerinin kapsayıcılığının bütün toplumsal sistemi belirlemesine gerek kalmamaktadır. Dayanak noktası olması, toplumsal anlayışı oluşturması ve devletin her yönden işlemlerini sağlayan ilkeleri ortaya koymak bakımından, adalet ilkeleri bir kurucu unsur olarak yeterli görülebilmektedir. Bu anlamda da adalet ilkeleri Rawls'un adalet düşüncesinin somut yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır.

Bütün bunların yanında, Rawls'un adalet ilkelerini ortaya koyarken belli etmenleri dışarıda bıraktığını görmek mümkündür. Onun bir vatandaş olarak saydığı ve adalet ilkeleri sonucunda belli haklar tanımladığı kişiler sadece toplumsal iş birliğine giren kimselerdir ve bir sözleşme geleneği üzerinden adalet ilkelerini kabul etmiş sayılırlar.⁴⁴ Bu haklar topluma katkıda bulunmayan kimselere verilmiş değildir. Rawls'un vatandaşlar için garanti ettiği hakların herkes için korunması konusunda da problemler çıkabilir. Toplumun içerisinde belirli bir cinsiyet özelinde, belirli azınlıklarla ilgili veya belirli mahallelerde garanti edilen bu temel hakların korunması konusunda başarısızlıklar olabilir.⁴⁵

44 Rawls, *A Theory of Justice*, 15

45 Thomas Pogge, *John Rawls: His Life and Theory of Justice*, (New York: Oxford University Press, 2007), 85

Adalet ilkeleri sayesinde Rawls'un dezavantajlı bireyleri önemseydiğini ve onları eşit ve adil bir konuma getirmeye çalıştığını söylemek mümkündür. Ama bu noktada Rawls'un dezavantajlı bireyler konusunda birtakım problemler olduğunu söylememiz gerekir. Rawls toplumsal iş birliği içine giren kişiler arasından dezavantajlı olanları belirler. Onun anlayışına göre büyük bedensel engeli bulunanlar, akli dengesi yerinde olmayanlar vb. birçok kısıtlayıcılık sebebiyle toplumsal yaşantıya dahil olamayan kişiler dışarıda bırakılırlar.⁴⁶ Fiilen bu durum böyle olmasa da Rawls'un ilkeleri bu kişilerin problemlerini tamamen çözüyor değildir. Örnek vermek gerekirse, fark ilkesi toplum içerisinde olduğunu varsaydığımız sakat veya sağlık sorunları olan birinin dezavantajlarını tamamıyla ortadan kaldırmaz. Bu kişilerin doğal yoldan sahip oldukları rahatsızlıklar nedeniyle ekstra sağlık masrafları olması mümkündür ve fark ilkesi doğal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak gibi bir yargı barındırdığından, bu kişiler için bunu yapabilir konumda değildir.⁴⁷

Bütün bu anlayış Rawls'un en kötü durumda olanlar tanımının ahlaki ve genetik unsurları dışarıda bırakmasıyla açıklanabilir. Onun bu görüşü, liberal bir sistemin devamlılığı açısından ekonomik unsurların daha göz önünde ve belirleyici olduğu bir anlayışa hizmet etmesi nedeniyle eleştirilmektedir. Rawls *fark ilkesini* göz önüne alırken, yaratılan en kötü sosyoekonomik durumun düzeltilmesiyle ilgili olarak bu ilkenin uygulanır hale gelmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bu durumda fark ilkesi ile bir düzeltme yapmaya ihtiyaç duyulur. Bu durum da belirli bir zaman diliminde de olsa fark ilkesinin, olabilecek en kötü sosyoekonomik durumu oluşturacak kurumların ortaya çıkmasının önünü açtığı söylenebilmektedir.⁴⁸ Bu yorumla beraber fark ilkesinin varlığı, düzeltmenin gerekli olduğu adaletsiz bir sosyoekonomik bir toplum yapısını da var eden bir unsur olarak görülebilmektedir. Böylelikle adalet ilkeleri toplum içerisindeki eşitsizlikleri tamamen ortadan kaldırmadığından, ilkelerin her zaman toplumdaki en dezavantajlı kişiyi korumaya yönelik olduğunu ve bu kişilerin adaleti sağlamada birer ölçüt olarak ortaya konulduğunu söylememiz güç olacaktır.

Rawls'un anlayışındaki problemlerden biri de eşitlik ve eşitsizliğin onun anlayışında kabul görmesi olarak görülebilir. Buna göre Rawls, eşit ve adil bir dağıtımdan yanadır ve eşit bir dağıtım eşit olmayan bir dağıtımdan iyidir. Bu noktada tekrar *fark ilkesi* için içine girer ve Rawls'a göre kötü durumda olanların durumunu iyileştirmek için eşit olmayan bir dağıtıma başvurulabilir.⁴⁹ Bu savunu, temelde eşit bir dağıtım kurmak isteyen Rawls'un bir çıkmaza sokar gibi gözükür. Rawls'un toplum durumunu ortaya çıkarmak amacıyla da olsa eşitliği var etmek için eşit olmayan bir dağıtımı kabul etmesi onun anlayışındaki önemli problemlerden biri olarak ortaya konulur. Evrensel bir adalet teorisi savunusundaki Rawls, Kantçı ahlak ve adalet yasasına ters düşen bir dağıtım fikrine kapı aralamaktadır. Bu durum Rawls'u ilkesel olarak bir çıkmaza sürüklemektedir. Fark ilkesi, Rawls'un teorisi açısından belirli tutarsızlıkları ortaya çıkaran ve problem yaratan bir unsur olarak görülmektedir.

46 Sağlam, "Liberal Adaletin İki Farklı Görünümü: John Rawls ve Robert Nozick, Hakkaniyet Olarak Adaletten Yetkisel Adalet Eleştirisine", 188

47 Sağlam, A.g.e., 188

48 Pogge, *John Rawls: His Life and Theory of Justice*, 107

49 Öztürk, "Rawls'ın Adalet Teorisi ya da Biçimsel Hak Anlayışının Teorik Açmazları Üzerine", 62

Tanımı yapılan ve toplumsal etki gösterecek olan adalet ilkelerinin içeriklerinin her kişiyi göz önüne alacak biçimde genelleşmesi gerekmektedir. Rawls'un nesnel ve evrensel olma hedefiyle yola çıktığı adalet ilkeleri, Rawls'un kendi anlayışınca toplumsal düzene dahil olamayan kişilerin dışlanmasıyla sekteye uğrar. Rawls'un bu noktada insan ve kişi tanımını da değiştirerek farklılaştırması gerekmektedir. Toplumun içerisine doğacak her kişinin yararlandığı ve ahlaki açıdan da tutarsızlık barındırmayacak düzenlemeleri yapmak şarttır. Bu bağlamda da Rawls'un toplumsal düzene dahil edemese dahi, toplumun bir parçası olan kişileri de kendi anlayışına dahil etmesi gerekmektedir.

7. Adalet Düşüncesini Oluşturan Kavramlara Dair Habermas'ın Eleştirisi

Jürgen Habermas'ın Rawls hakkındaki eleştirisi birçok kavram üzerinden şekillenmektedir. Habermas genel bir eleştiri yapıp, Rawls'un bütün teorisini tutarsızlıklarını göstermeye çalışır. Rawls'un özellikle *A Theory of Justice* ve sonrasında görüşlerini geliştirdiği *Siyasal Liberalizm* eserlerindeki görüş değişiklikleri Habermas'a büyük olanak tanımaktadır. Habermas'ın gördüğü ve Rawls'un sisteminin temellerinde olan belirli teorik ve pratik anlamdaki sorunlar eleştiriyi kolaylaştırmıştır. Buna rağmen bu bölüm özelinde, Rawls'un adalet düşüncesinin oluşumunu etkileyen ve bununla doğrudan ilgili olan konular ele alınmaktadır. Bu çerçeveden bakarsak da Habermas'ın Rawls hakkındaki eleştirisinin bizi ilgilendiren kısmının net olarak ifadesini Habermas'ın şu yorumunda görmek mümkün olmaktadır; *"Rawls, akılcı tercihler yapan tarafları yöntemsel bazı kısıtlara tabi tutuyor, bu da onu esasa ilişkin bazı normatif varsayımlara bağımlı kılıyor; aynı zamanda evrenselci bir adalet kuramını, örtüşen görüşbirliği aracılığıyla, siyasal istikrar sorunlarına uyarlamaya çalışıyor, bu da kuramın epistemolojik itibarını zedeliyor."*⁵⁰

Habermas'ın Rawls'a yaptığı ilk önemli itirazlardan biri, birincil iyiler kavramının içeriğine ve sınıflandırılmasına ilişkindir. Habermas, hakların sahip olunabilecek şeyler değil de kişiler arasındaki ilişkiye düzenleyen şeyler olduğunu söyler. Bu noktada da Rawls'u, temel özgürlükleri temel haklar olarak görmeyip onları birincil iyiler adı altında kullanması yönünden eleştirir.⁵¹ Habermas bu noktada Rawls'un adalet düşüncesine temelden bir saldırı yapmaktadır. Birincil iyiler ve bunların dağıtımı, Rawls'un adalet düşüncesinin somutlaşmaya başladığı ve birey üzerinde adalet düşüncesinin kurulduğu yerlerden biri olarak gözükmektedir.

Habermas başlangıç durumundaki kişilerin adalet ilkelerini seçebileceğini düşünmez. Habermas başlangıç durumu sırasındaki önemli sorunlardan birini bilgisizlik peçesinde görür. Bilgisizlik peçesinin tarafsız bir durumu korumayı sağlayıp adalet ilkelerinin seçilmesindeki etkisinin yetersiz olacağını vurgular.⁵² Bu yetersizlikten de hareketle bireylerin kendi çıkarlarını düşünceği ve bir karşılıklılık duygusundan yoksun hareket edeceği Habermas'ın temel iddiasıdır. Başlangıç durumu sırasında bireylerin herhangi bir bakış açısını dikkate almadan hareket

50 Jürgen Habermas, "Aklın Kamusal ve Aleni Kullanımı Yoluyla Uzlaşma: John Rawls'un Siyasal Liberalizmi Üzerine Düşünceler", *Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?* İçinde, Der. Murat Özbank (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009), 67-68

51 Habermas, A.g.e., 50

52 Habermas, A.g.e., 47

edecekleri ve bunun sebebiyle de adalet ilkelerini seçme konusunda başarılı olunamayacağı Habermas tarafından altı çizilen bir noktadır.⁵³

Habermas'ın Rawls'u eleştirisi, bireylerin başlangıç durumu sırasındaki bilgi kapasiteleriyle ilgili olarak da şekillenir. Bireylerin başlangıç durumunda kendi sahip oldukları özellikler hakkında bilgiye sahip olmamaları Habermas'ın önemli eleştiri kaynaklarından bir diğeridir. Kantçı bir temelle adalet düşüncesini oluşturmaya çalışan Rawls, Kant'ın evrensellik ilkesini ihlal ederek kişilere fikir beyan etme konusunda bir dayatmada bulunduğu şeklinde Habermas tarafından eleştirilir. Çoğulculuk, fikir beyan etme özgürlüğü ve yorum farklılıklarının daha ilk elden Rawls tarafından engellendiği eleştirisinin ana dayanak noktasıdır.⁵⁴ Rawls'un burada kişilerin seçim özgürlüklerini daraltarak, kendi sisteminin sonraki aşamasında ortaya çıkan makul kapsamlı doktrinlerin kabulü fikrine ters düştüğü söylenebilir. Rawls daha sonra kabul ettiği bir durumu ilk durumda sınırlandırmıştır. Bunun yanında özgürlük gibi önemli bir etkeni de sınırlandırarak, evrensel ilkeler seçme konusunda haklı bir eleştiriyi maruz kalmaktadır.

Örtüşen görüşbirliği kavramı da Habermas tarafından eleştirilen kilit yerlerden birini oluşturur. Habermas Rawls'u bu konuda kuramının yetersizliği ve araçsallığı üzerinden vurur. Habermas hakkaniyet olarak adaletin şekillenirken araçsal değil işlevsel bir tavır almasını ve doğru veya makul bulunabilecek görüşlerin de hakkaniyet olarak adalet tarafından sunulmasını beklemektedir.⁵⁵ Habermas burada hakkaniyet olarak adaleti, bize dayatılması ve siyasal adalet sistemini sağlayacak tek unsur olması yönünden eleştirir. Rawls'un bize seçim şansı bırakmadığını, siyasal adalet sağlanırken de kullanılacak olan örtüşen görüşbirliği fikrinin de bu sebeple bize bir şey ifade etmeyeceğini dile getirir. Bu anlamda da siyasal adaletin sağlanmasının ve örtüşen görüşbirliğinin kabulünün, hakkaniyet olarak adaletin ortaya çıkma aşamasındaki eksikleri yüzünden mümkün olmadığını düşünmektedir.

Habermas'ın kendi çalışmaları sırasında ortaya koyduğu *iletişimsel akıl* kavramı, Habermas tarafından doğrudan bu tür bir yorum yapılmaya dahi Rawls'un *örtüşen görüşbirliği* kavramının bir muadili olarak gözükebilir. İletişimsel akıl kavramını da şu şekilde açıklamak mümkün olabilir; "... *“iletişimsel akıl” kavramının odağında düşünen özneler ve onların zihni melekeleri değil, paylaştıkları ortak yaşamda boy gösteren görüş ayrılıklarını birbirleriyle tartışarak aşmaya çalışan özneler arasındaki iletişim süreçleri vardır.*"⁵⁶. Habermas'ın iletişimsel akıl kavramı, bir tartışma ortamında sorunun nasıl çözüleceğine dair bir etkileşim hali olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönden de örtüşen görüşbirliği kavramıyla yakın bir bağlantı içinde gözükmektedir. Habermas burada gözüktüğü üzere zaten üzerinde çalıştığı bir konu hakkında Rawls'a eleştiride bulunmakta, kendi toplumsal uzlaşa ve çözüm çabalarını oluşturmaktadır.

53 Habermas, A.g.e., 48

54 Habermas, A.g.e., 54

55 Habermas, A.g.e., 61

56 Murat Özbek, "Neden Demokrasi? Düşünsel ve Vicdani Çeşitlilik Koşulları Altında Normatif Gerekçeleştirme ve Siyasal İstikrar Sorunu", *Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?* içinde, Der. Murat Özbek (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009), 32

Sonuç ve Yorum

John Rawls'un anlayışına göre adalet ve toplum birbiriyle ayrılmaz olarak bağlı iki kavramdır. Daha önce bahsettiğimiz ve Rawls'tan da alıntılıdığımız gibi adaletin temel konusu, toplumun temel yapısı ve toplumsal kurumlara ilgili olmaktadır. Toplumsal düzende adalet, toplumun çeşitli etmenleri içerisinde ekonomik fırsatlar ve toplumsal durumlarla temel hakların ve görevlerin nasıl belirlendiğine ilişkindir.⁵⁷ Rawls'a göre bir arada yaşamak malların, refahın, hak ve özgürlüklerin dağıtımını problemini oluşturmaktadır. Bu yüzden bu gibi sorunların çözümü için adalete ihtiyaç duyulmaktadır.

Adalet fikrinin üzerindeki bu toplumsal belirleyicilik, adalet düşüncesini en temel anlamda toplum ile bağlantılı konuma getirmektedir. Bu zemin üzerinde adaleti ele almak, Rawls'un temel amacı olarak ve onun liberal sistemi için de bir zorunluluk gibi gözükmektedir. Adaletin ve ele aldığı ilkelerin belirlendiği yöntem olan başlangıç durumu, bu nedenle toplumsal etkiyle oluşan bir belirleyici olarak ortaya çıkmak durumunda kalmaktadır.

Bütün bunların yanında Rawls'un, toplumsal düzenin temellerini ve toplumun basit yapısını oluşturmak için ele aldığı adalet kavramı daha çok ahlaki bir temel içermektedir. Rawls'un yazdığı ve bu metne de büyük ölçüde kaynaklık eden *A Theory of Justice*, bu fikir üzerine ilkelerini ve anlayışını ortaya koymaktadır. Bu eserde büyük ölçüde istikrarlı ve iç içe geçmiş bir toplum modeli çerçevesinde ele alınan ve oluşturulan bir adalet anlayışını görmenin mümkün olduğu söylenebilmektedir. Ve ahlaki bir belirlenimle kurulan hakkaniyet olarak adalet, toplum açısından problemleri çözme konusunda daha uzlaşılabilir bir yol izlemektedir.

Bunun yanında, Rawls'un düşüncesini daha üst bir aşamaya taşımak ve ilk yazdığı esere gelen tepkiler sonucu düşüncelerini geliştirmek amacıyla yazdığı *Siyasal Liberalizm* adlı eserinin daha farklı bir kimlik taşıdığını söylemek mümkündür. Bu eserde liberal bir toplum anlayışının ilkelerini oluşturmaya çalışan Rawls'un ilkeleri, buna uygun olarak birtakım değişimlere uğramaktadır. Hakkaniyet olarak adaletin içeriği ve adalet ilkeleri belirli değişikliklerle ortaya konulmaktadır.⁵⁸ Rawls tarafından ortaya konulan yeni kavramlar ve açıklamalar, her görüşün bir arada yaşadığı bir çoğulculuğa uygun olarak siyasal temeller etkisinde bir adalet anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Hakkaniyet olarak adalet kavramı isim olarak da daha çok siyasal adalet olarak kullanılmaya başlanmakta ve pratik problemlerin çözümünde daha etkili bir yöntem olarak var olmaya başlamaktadır. Rawls'un düşüncelerini bu pratik problemleri de çözmek için somutlaştırması, adalet düşüncesinin oluşumunun son aşamasıdır. Bireysel anlamda, toplumun kurulumu anlamında adalet düşüncesini ilk kitabında oluşturan Rawls, ikinci kitabında da toplumsal işleyişteki adaleti somut hale getirmeye çalışmaktadır. Burada da siyasal adaleti sağlamak ve adalet düşüncesinin kamu kültürüne yerleşmesi amacıyla, örtüşen görüşbirliği kavramını kullanarak adalet düşüncesinin oluşumu için son aşamayı tamamlamaktadır.

57 Rawls, *A Theory of Justice*, 7

58 Kavram ve ilkeler üzerindeki bazı değişiklikleri; "John Rawls, *Siyasal Liberalizm*, çev. M. Fevzi Bilgin, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), 320"den itibaren daha net ve anlaşılır olarak takip etmek mümkün.

Rawls'un teorisindeki çıkmazlar Habermas tarafından keskin bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Gerek Kant etkisi sebebiyle şekillenen teorideki eksiklikler, gerek de Rawls'un teori konusundaki ısrarı üzerine pratik etkenlerin ihlal edilmesi, Rawls'un adalet düşüncesinin oluşumunda birçok zayıflık ortaya koymaktadır. Bu nokta en keskin olarak Habermas tarafından görülmüş gibidir. Rawls'un başlangıç durumunun bir varsayım olması adalet düşüncesinin ilk zayıflığı olarak görülür. Adalet düşüncesi bu anlamda teori üzerinden belirli kısıtlamalar ve yönlendirmelerle hayata geçirilmeye çalışılan bir unsur olarak görülür. Rawls daha sonra daha önce de bahsedilen adalet ilkelerinin sahip olduğu problemlerle bu çıkmazın içinde kalmaktadır. Adalet mutlak bir şekilde ön görülebilir koşullar ve ilkeler çerçevesinde sağlanabilecek bir unsur değildir. Bu çerçevede adalet düşüncesinin evrensel dayanaklar ve mutlak sonuçlara yönelik olarak oluşması mümkün gözükmemektedir. Rawls adalet düşüncesini soyut anlamda evrensel kılssa dahi somut anlamda var olan problemlerden kaçamıyor gibi gözükmemektedir. Hakkaniyet olarak adalet, başlangıç durumundan itibaren Rawls'un çizdiği yönle beraber adalet ilkelerinin seçilimiyle nihayete eren ve siyasal alanda aktifliğini sürdüren bir kuramdır. Bütün bu kuramın ilk andan itibaren eleştirilebilir olduğu metin boyunca da ortaya koymaya çalışılmıştır. Örtüşen görüşbirliği kavramıyla beraber adalet düşüncesinin siyasal adalet kısmında önemli bir adım atılır gibi gözükse dahi, verili olarak sunulan hakkaniyet olarak adaletin oluşum süreci başlangıç durumundan itibaren eleştirilebilir ve tartışılan dayanaklara sahiptir. Rawls siyasal adalet kısmında bireylere seçim özgürlüğü sunmamış, hakkaniyet olarak adalet kuramı çerçevesinde gruplara ve kişilere alan açmaya çalışmıştır. Bahsedilen bütün bu çerçevede Rawls'un adalet düşüncesinin oluşumu, kendi içinde tutarlılıklar gösteren ama dışarıdan zayıf noktaları bulunabilen bir yapıya sahip olmaktadır.

Bu değerlendirmeler ve açıklamalarla birlikte, Rawls'un çağdaş dönemin en tartışılan kuramcılarından biri olduğunu ve adalet konusunda yeni ve tartışmalı yaklaşımlar getirdiğini söyleyebiliriz. Bu yaklaşımların bir kısmı Kant etkisi ile şekillenmiştir. Kant ahlak konusu ve epistemolojik anlamda halen bir belirleyici olarak gözükmemektedir. Bu sebeple de gerek teorinin kurulumu gerek de gelişimi açısından eleştirilere doğrudan açık haldedir. Habermas'ın Rawls'a yönettiği eleştirilerde Kant bağlamında ve sisteminin zayıflıkları noktasında şekillenmiştir. Rawls'un adalet düşüncesinin oluşumu bir süreç üzerinde, derin etkilerle şekillenmekte beraber her noktada eleştiriye açık halde ve tartışılır olarak kalmaktadır. Bunu da doğrudan ve önemli olarak gösteren isimlerin başında Habermas gelmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar / References

- Anlı, Ömer Faik. "John Rawls'un Siyasal Liberalizminin Kantçı Temelleri ve 'Temelsiz' Bir Liberalizmin Tutarlılığı" *Düşünme Dergisi* (2013), Cilt 2, Sayı 3: 44-69.
- Avşar, Hüseyin. "Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls'un Adalet Teorisi" Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- Habermas, Jürgen. "Aklın Kamusal ve Aleni Kullanımı Yoluyla Uzlaşma: John Rawls'un Siyasal Liberalizmi Üzerine Düşünceler" *Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?*. Derleyen Murat Özbek, 43-74. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Kant, Immanuel. *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Çeviren İoanna Kuçuradi. 6. Baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2015.
- Kocaoğlu, Mehmet. *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, Ankara: İmaj Yayınevi, 2014.
- Özbank, Murat. "Neden Demokrasi? Düşünsel ve Vicdani Çeşitlilik Koşulları Altında Normatif Gerekçeleştirme ve Siyasal İstikrar Sorunu" *Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?*. Derleyen Murat Özbek, 15-39. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Öztürk, Armağan. "Rawls'un Adalet Teorisi ya da Biçimsel Hak Anlayışının Teorik Açmazları Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (2007), No:37: 57-86.
- Pogge, Thomas. *John Rawls: His Life and Theory of Justice*. New York: Oxford University Press, 2007.
- Rawls, John. *A Theory of Justice - Revised Edition*. Harvard University Press, 2009.
- Rawls, John. "Justice as Fairness: Political not Metaphysical" *Philosophy and Public Affairs* (1985), Vol. 14, No. 3: 223-251.
- Rawls, John. *Siyasal Liberalizm*. Çeviren M. Fevzi Bilgin. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Sağlam, Rabia. "Liberal Adaletin İki Farklı Görünümü: John Rawls ve Robert Nozick, Hakkaniyet Olarak Adaletten Yetkisel Adalet Eleştirisine" *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (2007), Cilt XI, Sayı 1-2: 181-217.
- Schumaker, Paul, Kiel, Dwight C., ve Heilke, Thomas W. *Great Ideas / Grand Schemes: Political Ideologies in the 19th and 20th Centuries*. New York: McGraw-Hill, 1994.
- Şeker, Aziz. "Adalet Olgusu ve Sosyal Refahın Gelişimine Yönelik Sosyolojik ve Tarihsel Bir Çözümleme" *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2007), Sayı: 1, Cilt: 7: 282-301.

